

Bölüm 45

TEKNOLOJİ İLE GELEN SİBER ZORBALIK VE ÇOCUK ERGEN RUH SAĞLIĞINA YANSIMALARI

Özlem ÖNEN'

GİRİŞ

Teknolojinin gelişmesi ve internetin yaygınlaşması ile birlikte cep telefonları ve diğer medya araçları insan yaşamını kolaylaştırmakta, resmi ve resmi olmayan prosedürlere dayalı işlerimizi kolayca tamamlamamıza yardımcı olurken, akademik yaşantı ya da farklı araştırmalar için gerekli bilgi dağarcığına da kolayca ulaşabilmemizi sağlamaktadır. Günlük rutinlerimiz için gerekli olan bu işlevlerinin yanında dijital teknoloji, çok sayıda sosyal medya platformu aracılığı ile eğlenceli vakit geçirme, yeni bağlar oluşturma ve alışveriş yapma gibi bireysel ihtiyaçlar anlamında da günlük yaşantımızda yer almaktadır. İnternet aracılı teknolojinin hemen her yaş grubunda giderek yaygınlaşan kullanımı avantajları kadar dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Çocuk ergen yaş grubunda internetin kullanımı ile ortaya çıkan dezavantajlardan biri olan siber zorbalık (SZ) ve bu kavramla ilgili faktörleri anlamaya çalışmak, bu yaş grubundaki bireylerin ruh sağlığına olumsuz yansımaları nedeniyle önemlidir.

Kitle iletişim araçları geleneksel ve yeni nesil medya olarak ikiye ayrılmaktadır. Gazete, televizyon ve radyo yani yazılı ve görsel basın okuyucu / izleyicinin sunulan haberi nasıl yorumladığını ön plana almayan ve tek yönlü yayın yapar nitelikteki kitle iletişim araçlarıdır (1). Dijital yayın sistemi ise analog üretilen ses ve görüntü bilgilerinin, kodlanarak alıcılara iletilmesidir (2). Daha karşılıklı bir

¹ Uzm. Dr., Çocuk ve ergen Psikiyatrisi, S.B.Ü Dr. Behçet Uz Çocuk Hastalıkları ve Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi, drozlemonen@gmail.com

Dijital ortamda kimlik bilgilerinin hiçbir zaman paylaşılmaması ve zorunlu ise bu bilgilerde değişiklik yapılması gerektiği, riski artırmamak için yeni ve bilinmeyen gruplara dahil olmamaları, arkadaş ağlarına katılma ya da dahil edilecek kişiler hakkında seçici davranılması, kayıt adresi olarak kurumsal e-posta adresinin kullanılmaması, fotoğraf paylaşımlarında dikkatli olunması ve aile bireylerinin etiketlenmemesi konularında bilgi verilmelidir. Çevrim içi kullanımda başkalarının yaşamı ve haklarına saygılı olunması gerektiği öğretilmelidir. Çocukların katılmak istediği sitelerin aileler tarafından da gözden geçirilmesi ve uygun olduğunun anlaşılması olası risklerin azaltılması açısından önemlidir. Ailelerin dijital dünya konusundaki farkındalıklarının artırılabilmesinde çevrim içi internet kullanımı hakkında eğitimciler, pediatristler ve çocuk ergen psikiyatristlerinin rolü önemlidir.

Akran zorbalığının daha kolay tanınabilmesi, risk ve koruyucu faktörlerinin belirlenebilmesi, sonuçları ve kanıta dayalı tedavilerinin sağlanabilmesi, akran zorbalığının önlenmesi ve bu alanda koruyucu politikalar belirlenebilmesi için daha çok çalışma ve öneriye ihtiyaç vardır (112).

Sosyal medyanın avantajlarına karşın dezavantajlarından korunabilmek için dijital medyayı yeterince tanıyıp, riskleri değerlendirmek ve etkin bir biçimde kullanmak önemli olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Yüksel U. Geleneksel Medya ve Yeni Medya (2012). <http://dijitalkulturgra331.blogspot.com/2013/01/yeni-medya-ve-geleneksel-medya-sunum.html> (erişim tarihi: 10.11.2020)
2. Eralp, A. (2010). Dijital TV yayını nedir?. <http://www.software-turk.com/dijital-tv-yayini-nedir/> (erişim tarihi:09.11.2020)
3. UNİCEF, Basın Bülteni (2017). <https://www.unicef.org/turkey/basin-bultenleri/unicef-dijital-erisim-en-dezavantajli-konumda-olanlarin-yararina-olacak-sekilde> (erişim tarihi:01.11.2020)
4. Prensky, M. (2001). "Digital Natives, Digital Immigrants Part 1", On the Horizon, Vol. 9 No. 5, pp. 1-6. MCB University Press <https://doi.org/10.1108/10748120110424816>
5. Prensky, M. (2012). From Digital Natives to Digital Wisdom: Hopeful Essays for 21st Century Learning. Sage Publication. USA
6. Eşgi N. Dijital Yerli Çocukların ve Dijital Göçmen Ebeveynlerinin İnternet Bağımlılığına İlişkin Algılarının Karşılaştırılması. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 2013; 28 (3):181-194.
7. Sezgin D. (2019). "Dijital Vatandaşlık ve Risk Etmeni Olarak Yeni Medya". (Ulukol B Ed). "Çocuk İstismarı ve İhmali" içinde 669-677. Punto Yayınları
8. Çullas İlarıslan N.E., Ulukol B. (2019). "Sanal Dünyada Çocuk İstismarı". (Ulukol B Ed). "Çocuk İstismarı ve İhmali" içinde 679-692. Punto Yayınları.

9. Aslan, A. (2016). The Changes in Safer Internet Use of Children in Turkey between the years of 2010-2015 and Impacts of Related Implementations. Unpublished doctoral dissertation. Atatürk University Institute of Educational Sciences, Erzurum
10. O’Keeffe, G.S., ve Clarke-Pearson K. (2011). The impact of Social Media on children, adolescents and families, *Pediatrics*, 127 (4): 800-804
11. Müller A.R., Röder, M., Finger, M. (2014). Child sexual abuse prevention goes online: Introducing “Cool and Safe” and its effects. *Computers& Education*. 78:60-65
12. Pişkin, M. “Okul Zorbalığı: Tanımı, Türleri, İlişkili Olduğu Faktörler ve Alınabilecek Önlemler”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*. 2002; 2, 531-562
13. Rigby, K. (2007). *Bullying in schools. What to do about it*. Melbourne: ACER Press
14. Olweus D. (1993). “Victimization by peers: antecedents and long-term outcomes”. (Rubin KH, Asendorpf JB, editors). In: “Social Withdrawal, Inhibition and Shyness in Childhood”. Hillsdale, NJ: Erlbaum. pp. 315–41.
15. Taylor, JC. (2009). *Rural Middle School Students’ Perceptions of Bullying*. Doctoral dissertation, Auburn University. ProQuest LLC.
16. Kowalski RM, Limber SP, Agatston PW. (2008). *Cyber Bullying: The new moral frontier*. Oxford, UK: Blackwell Publishing Ltd
17. Mishna, F, McInroy, LB., Lacombe-Duncan, AJMIR. et al. Prevalence, Motivations and Social, Mental Health Consequences of Cyberbullying among School-Aged Children and Youth: Protocol of a Longitudinal and Multi-Perspective Mixed Method Study. *Res Protoc*, 2016; 5 (2): e83
18. Olweus D. School bullying: Development and some important challenges. *Annual review of clinical psychology*. 2013; 9: 751-780
19. Li, Q. A Cross-cultural comparison of adolescents’ experience related to cyberbullying. *Educational Research*. 2008; 50(3):223- 234.
20. Slonje, R., Smith, PK. Cyber-bullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*. 2008; 49:147-154.
21. Waasdrorp. TE., Bradshaw, CP. The overlap between cyberbullying and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health*. 2015;56(5):483-488
22. Hinduja S, Patchin JW. Bullying, cyberbullying, and suicide. *Arc Suicide Res* 2010;14(3):206-221,
23. Kiriakidis, SP, Kavoura A. Cyberbullying: a review of the literature on harassment through the Internet and other electronic means. *Fam Community Health*. 2010; 33(2):82-93.
24. David-Ferdon, C., Hertz, MF. Electronic media, violence, and adolescents: an emerging public health problem. *J Adolesc Health*. 2007;41(6 Suppl 1): S1-5.
25. Agatston PW, Kowalski R, Limber S. Students’ perspectives on cyber bullying. *J Adolesc Health* 2007;41(6 Suppl 1): S59-60
26. Hanewald, R. Confronting the Pedagogical Challenge of Cyber Safety.. *Australian Journal of Teacher Education*. . 2008; 33(3)
27. Arıcak OT. Psychiatric Symptomatology as a Predictor of Cyberbullying among University Students. *Eurasian Journal of Educational Research*. 2009; 34, pp. 167-184
28. Willard NE. Cyberbullying and cyberthreats: responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress [Internet]. Research Press, 2007;311 p.

29. Tunçtürk M. (2019). İnternet Oyunu Oynama Bozukluğu Olan Ergenler ile Problemlili İnternet Kullanımı Olan Ergenlerin Siber Zorbalık, Saldırganlık ve Yalnızlık Parametreleri Açısından Karşılaştırılması. Tıpta Uzmanlık Tezi. İstanbul.
30. Kim YS, Koh YJ, Leventhal BL. Prevalence of school bullying in Korean middle school students. Archives of pediatrics & adolescent medicine. 2004;158(8): 737-741.
31. Cappadocia MC, Weiss JA, Pepler D. Bullying experiences among children and youth with autism spectrum disorders. Journal of autism and developmental disorders. 2012;42(2): 266-277.
32. Kowalski RM, Giumetti GW, Schroeder AN et al. Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. Psychol Bull. 2014; 140:1073-137.
33. Hinduja S, Patchin JW. Cultivating youth resilience to prevent bullying and cyberbullying victimization. Child Abuse Negl. 2017; 73:51-62. doi: 10.1016/j.chiabu.2017.09.010
34. We are social website. Digital in 2018. <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018>
35. TÜİK (2013). 2013 Yılı Hane halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması Sonuçları. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13569>
36. Kaşıkçı DN, Çağiltay, K., Karakuş, T., et al. (2014). Türkiye ve Avrupadaki çocukların İnternet alışkanlıkları ve güvenli İnternet kullanımı. Eğitim ve Bilim. 39(171), 230-243
37. Avrupa Çevrimiçi Çocuklar Projesi Özet Bulguları (2010) <http://eukidsonline.metu.edu.tr> (Erişim Tarihi: 08.11.2020)
38. Kowalski RM, Limber SP. Electronic bullying among middle school students. J Adolesc Health. 2007;41(6 Suppl 1): S22-30.
39. Aksaray S. Siber Zorbalık. ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2011;20(2):405-32.
40. De Moore,S., Dock M, Gallez S, et al. (2008). Teens and ICT: risks and opportunities http://www.belspo.be/belspo/fedra/TA/synTA08_en.pdf (erişim tarihi:13.10.2020)
41. Franklin, B. (1997). Newszak and New Media. London: Arnold
42. Yardımcı N, Diler M, Günaydın B, et al (2019). "Görsel İşitsel Medyada Çocuk İstismarı". (Ulukol B Ed). "Çocuk İstismarı ve İhmalı" içinde 657-668. Punto Yayınları
43. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC). Hak ve Sorumluluk Bildirgesi. <https://www.tgc.org.tr/bildirgeler/t%C3%BCrkiye-gazetecilik-hak-ve-sorumluluk-bildirgesi.html> (erişim tarihi:13.10.2020)
44. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC). Medya ve Çeşitlilik Kılavuzu. <https://www.tgc.org.tr/bildirgeler/medya-ve-cesitlilik-kilavuzu.html>
45. Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi. (2010). <https://rm.coe.int/1680462545> (erişim tarihi:13.10.2020)
46. Willard NE. (2007). Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress. Research press.
47. Chan, S, Khader, M, Ang, J, et al. Understanding 'happy slapping'. International Journal of Police Science & Management. 2012, 14.1: 42-57.
48. Study on the Effects of New Information Technologies on the Abuse and Exploitation of Children. United Nations. (2015). https://www.unodc.org/documents/Cybercrime/Study_on_the_Effects.pdf (erişim tarihi: 10.11.2020)

49. Betts L, Spencer KA, Gardner SE. Adolescents' Involvement in Cyber Bullying and Perception of School: The Importance of Perceived Peer Acceptance for Female Adolescents Sex Roles. 2017;77 (7): 471-481
50. Livingstone, S., Haddon, L. (2009) EU Kids Online: final report 2009. EU Kids Online, Deliverable D6.5. EU Kids Online Network, London, UK.
51. Bandura, A. (1977). Social Learning Theory, NJ: Prentice-Hall
52. Baştürk Akca, E , Sayımer, İ . Siber Zorbalık Kavramı, Türleri ve İlişkili Olduğu Faktörler: Mevcut Araştırmalar Üzerinden Bir Değerlendirme . AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi. 2017;8(30): 7-19 .
53. Horzum, M , Ayas, T . Orta Öğretim Öğrencilerin Psikolojik Belirtilere Göre Sanal Zorba ve Sanal Mağdur Düzeylerinin Yordanması . Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying. 2014; 1(2):21-36
54. Shariff , S., Hoff , DL. Cyber bullying: Clarifying legal boundaries for school supervision in cyberspace. International Journal of Cyber Criminology. 2007;1(1):76-118.
55. Er, G., Akgün, S. Ergenlikte reaktif ve proaktif saldırganlığın, empati ve çocuk yetiştirme stilleri ile ilişkisi. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi. 2016;23(3):211-226.
56. Shapka, JD., Law, DM. Does one size fit all? Ethnic differences in parenting behaviors and motivations for adolescent engagement in cyberbullying. Journal of Youth and Adolescence. 2013;42(5):723-738.
57. Workman, M. A behaviorist perspective on corporate harassment online: Validation of a theoretical model of psychological motives. Computers & Security.2010;29(8):831-839.
58. Reijntjes A, Vermande M, Thomaes S, et al. Narcissism, bullying, and social dominance in youth: A longitudinal analysis. J Abnorm Child Psychol. 2016;44:63-74.
59. Fanti KA, Kimonis E. Bullying and victimization: The role of conduct problems and psychopathic traits. J Res Adolesc.2012;22(4): 617-31.
60. Pornari, C. D., Wood, J. Peer and cyber aggression in secondary school students: The role of moral disengagement, hostile attribution bias, and outcome expectancies. Aggressive Behavior.2010;36(2):81-94.
61. Allison, K. R., Bussey, K. Individual and collective moral influences on intervention in cyberbullying. Computers in Human Behavior.2017;74:7-15
62. Agnew, R. Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. Criminology. 1992;30:47-87.
63. Ergün-Başak, B., Baştürk, E. Ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık deneyimlerinin Olweus 'un akran zorbalığı modeli çerçevesinde incelenmesi. Anadolu Journal of Educational Sciences International. 2019;9(1):240-278
64. Den Hamer, A., Konijn, E. A., Keijer, M. G. Cyberbullying behavior and adolescents' use of media with antisocial content: A cyclic process model. Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking. 2014;17(2):74-81.
65. Mustanoja S, Luukkonen AH, Hakko H, et al. STUDY-70 workgroup. Is exposure to domestic violence and violent crime associated with bullying behaviour among underage adolescent psychiatric inpatients? Child Psychiatry Hum Dev 2011;42(4):495-506
66. Georgiou SN. Bullying and victimization at school: the role of mothers. Br J Educ Psychol 2008;78:109-25.

67. Bowes L, Arseneault L, Maughan B, et al. School, neighborhood, and family factors are associated with children's bullying involvement: a nationally representative longitudinal study. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*. 2009; 48(5):545-53.
68. Zimmerman FJ, Glew GM, Christakis DA, et al. Early cognitive stimulation, emotional support, and television watching as predictors of subsequent bullying among grade-school children. *Arch Pediatr Adolesc Med*. 2005;159(4):384-8.
69. Farrington, DP.(1993). Understanding and preventing bullying. In: Tonry M, editor. *Crime and Justice: A Review of Research*. Chicago: University of Chicago Press. p.381-458.
70. Ferguson CJ, San Miguel C, Hartley RD. A multivariate analysis of youth violence and aggression: the influence of family, peers, depression, and media violence. *J Pediatr* 2009;155(6):904-908.e3.
71. Drabick DA, Baugh D. A community-based approach to preventing youth violence: what can we learn from the playground? *Prog Community Health Partnersh*. 2010;4(3):189-96.
72. Serin H. (2012). Ergenlerde siber zorbalık/siber mağduriyet yaşantıları ve bu davranışlara ilişkin öğretmen ve eğitim yöneticilerinin görüşleri. İstanbul Üniversitesi Sos Bilim Enstitüsü
73. Çimen İ. Ergenlerde siber zorbalık, internet aile tutumu ve aile işlevselliğinin etkisi. *Anadolu Psikiyatr Derg*. 2018; 19(4):397-404.
74. Gelibolu M, Bayır E. Öğrencilerin Siber Mağduriyet Yaşama Durumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. 3. Uluslararası Eğitimde Yeni Yönelimler Konferansı. 2016
75. Özer G. Ortaokul Öğrencilerinin Siber Zorbalık Yaşama Düzeyleri ile Siber Zorbalığın Öğrenciler Üzerindeki Etkileri ve Öğrencilerin Siber Zorbalıkla Baş etme Stratejileri. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilim Enstitüsü.2016
76. Rothon C, Head J, Klineberg E, et al. Can social support protect bullied adolescents from adverse outcomes? A prospective study on the effects of bullying on the educational achievement and mental health of adolescents at secondary schools in East London. *J Adolesc* 2011;34(3):579-88.
77. Newman ML, Holden GW, Delville Y. Isolation and the stress of being bullied. *J Adolesc* 2005;28(3):343-57.
78. Gencer, H. (2017). Ortaokul öğrencilerinde internet bağımlılığı ve siber zorbalık davranışları ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Adana.
79. Erbiçer, E. Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyetin Sosyal Uyuma ve Bazı Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 2020;49; 190-222
80. Yiğit, M. F., Keskin, S., Yurdugül, H. Ortaokullarda siber zorbalık ve aile desteği arasındaki ilişkinin cinsiyet, internet kullanımı ve öğrenim düzeyi bağlamında incelenmesi. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*.2018;5:249-284.<http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2018.5.2.0050>
81. Çiftçi, H. (2015). Lise öğrencilerinin siber zorbalık eğilimlerinin facebook tutumu ile ilişkisinin incelenmesi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
82. Dale J, Russell R, Wolke D. Intervening in primary care against childhood bullying:an increasingly pressing public health need. *Journal of the Royal Society of Medicine* 2014;107(6):219-23.
83. End Revenge Porn. A Campaign of the Cyber Civil Rights Initiative, Inc. <https://www.cybercivilrights.org/wp-content/uploads/2014/12/RPStatistics.pdf> (erişim tarihi: 10.11.2020)

84. Smokowski PR, Kopasz KH. Bullying in school: an overview of types, effects, family characteristics, and intervention strategies. *Child Sch.* 2005;37(2):101-10.
85. Gaete J, Tornero B, Valenzuela D. et al. Substance Use among Adolescents Involved in Bullying: A Cross-Sectional Multilevel Study *Frontiers in Psychology.* 2017;8: 1056
86. Verlinden M, Jansen PW, Veenstra R, et al. Preschool Attention- Deficit/Hyperactivity and Oppositional Defiant Problems as Antecedents of School Bullying. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry.* 2015;54(7):571-9.
87. Farrington DP, Ttofi MM. Bullying as a predictor of offending, violence and later life outcomes. *Crim Behav Ment Health.* 2011;21(2): 90-8.
88. Barker ED, Arseneault L, Brendgen M, et al. Joint development of bullying and victimization in adolescence: relations to delinquency and self-harm. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 2008;47(9):1030-8.
89. Cook C, Williams KR, Guerra NG, et al. Predictors of bullying and victimization in childhood and adolescence: A meta-analytic investigation. *Sch Psychol Q.* 2010;25(2): 65-83.
90. Lereya ST, Samara M, Wolke D. Parenting behavior and the risk of becoming a victim and a bully/victim: A meta-analysis study. *Child Abuse Negl.* 2013;37(12):1091-108
91. Pellegrini AD, Bartini M, Brooks F. School bullies, victims, and aggressive victims: factors relating to group affiliation and victimization in early adolescence. *J Educ Psychol* 1999;91(2):216-24.
92. Juvonen J, Graham S, Schuster MA. Bullying among young adolescents: the strong, the weak, and the troubled. *Pediatrics.* 2003; 112:1231-7.
93. Hinduja S, Patchin JW. Offline consequences of online victimization: School violence and delinquency. *J Sch Violence.* 2007;6(3):89-112.
94. Hinduja S, Patchin JW. Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior* 2008;29(2): 129-56.
95. Lee E, Kim M. Exposure to media violence and bullying at school: mediating influences of anger and contact with delinquent friends. *Psychol Rep.* 2004;95(2):659-72.
96. Kaltiala-Heino R, Rimpelä M, Marttunen M et al. Bullying, depression and suicidal ideation in Finnish adolescents: school survey. *BMJ.* 1999;319(7206): 348-51.
97. Lereya ST, Winsper C, Heron J, et al. Being bullied during childhood and the prospective pathways to self-harm in late adolescence. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 2013;52(6):608-18.e2.
98. Sourander A, Jensen P, Rönning JA, et al. What is the early adulthood outcome of boys who bully or are bullied in childhood? The Finnish "From a Boy to a Man" study. *Pediatrics* 2007;120(2):397-404.
99. Kaltiala-Heino R, Fröjd S, Marttunen M. Involvement in bullying and depression in a 2-year follow-up in middle adolescence. *Eur Child Adolesc Psychiatry* 2010;19(1):45-55
100. Gini G, Pozzoli T. Bullied children and psychosomatic problems: a meta-analysis. *Pediatrics* 2013;132(4):720-9.
101. Vaillancourt T, Brittain HL, McDougall P, et al. Longitudinal links between childhood peer victimization, internalizing and externalizing problems, and academic functioning: developmental cascades. *J Abnorm Child Psychol.* 2013;41(8):1203-15.

102. Nakamoto J, Schwartz D. Is peer victimization associated with academic achievement? A meta-analytic review. *Social Development* 2010;19:2.
103. Schwartz D, Gorman AH. Victimization in the peer group and children's academic functioning. *Journal of Educational Psychology* 2005; 97(3):425-35.
104. Takizawa R, Maughan B, Arseneault L. Adult health outcomes of childhood bullying victimization:evidence from a five-decade longitudinal British birth cohort. *Am J Psychiatry* 2014;171(7):777-84.
105. Sigurdson JF, Wallander J, Sund AM. Is involvement in school bullying associated with general health and psychosocial adjustment outcomes in adulthood? *Child Abuse Negl* 2014;38(10):1607-17
106. Renda J, Vassallo S, Edwards B. Bullying in early adolescence and its association with anti-social behaviour, criminality and violence 6 and 10 years later. *Crim Behav Ment Health* 2011;21(2):117-27.
107. Kärnä A, Voeten M, Little T, et al. A large scale evaluation of the KiVa anti-bullying program: Grades 4-6. *Child Dev.* 2011;82(1):311-30.
108. Evans CBR, Fraser MW, Cotter KL. The effectiveness of school-based bullying prevention programs: A systematic review. *Aggress Violent Behav.* 2014;19(5):532-44.
109. Bilgiz S. (2019). Ergenlerde Kişisel ve Çevresel Faktörlerin Siber Zorbalık Davranışını Yordaması. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi
110. Holt MK, Espelage D. Perceived social support among bullies, victims, and bully-victims. *J Youth Adolesc.* 2007;36(8):984-94.
111. Karatoprak S, Özcan Ö. Akran Zorbalığı. *Türkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics.* 2017;3(3):195-203
112. Kaya İ, Alyanak B. Akran Zorbalığı. (Alyanak B, ed). *Çocuk ve Ergenlerde Travma ve Travmatik Durumların Etkileri ve Çözümleyici Yaklaşımlar.* 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri. 2018;34-41.